

Digitalizirane inkunabule iz Zbirke stare i rijetke građe Sveučilišne knjižnice Rijeka

Lubiana, Orietta

Source / Izvornik: **Hrvatska revija, 2021, XXIV, 40 - 42**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:188:575104>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-12-27**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka Library - SVKRI Repository](#)

ORIETTA LUBIANA

Digitalizirane inkunabule iz *Zbirke stare i rijetke građe* Sveučilišne knjižnice Rijeka

Sveučilišna knjižnica Rijeka u svojoj *Zbirci stare i rijetke građe* čuva dvadeset i jedan naslov inkunabula, koje čine »elitni« dio njezina fonda. Pripadaju kategoriji *stara i rijetka knjiga* i imaju izniman kulturni značaj.

Za upoznavanje kulture nekog naroda, pokrajine ili grada od neprocjenjive je važnosti proučavanje prvih tiskanih knjiga na tom području. U prvim desetljećima nakon jednog od najvećih i najvažnijih čovjekovih otkrića, epohalnog otkrića tiskarskog stroja Johanna Gutenberg 1455. godine u njemačkom gradu Mainz, tiskane su knjige koje nazivamo *inkunabule*.

Prva je tiskana knjiga Gutenbergova *Biblija*, tiskana 1455. godine u dvjestotinjak primjeraka. Primjerci inkunabula iznimno su dragocjeni, a danas nam je poznato oko 40 tisuća primjeraka tiskanih u oko 1200 tiskara osnovanih u 260 gradova, značajnih onodobnih kulturnih središta Europe, u prvih pedeset godina postojanja umijeća tiskanja knjiga.

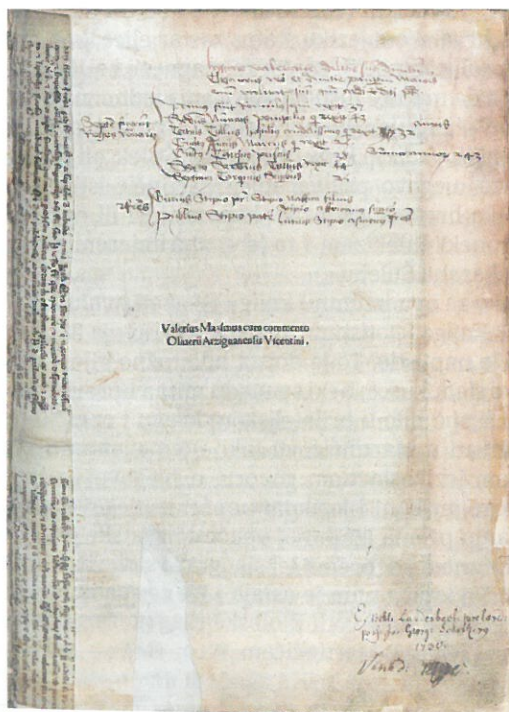
Upravo u vremenu inkunabula knjiga je doživjela svoje najzbudljivije trenutke – bilo je to tzv. formativno razdoblje umjetnosti tiskanja i vrijeme suživota s rukopisnom knjigom. Iako je tiskarstvo otkriveno u Njemačkoj, po ljepoti i umjetničkoj i kulturnoj vrijednosti inkunabula osobito je poznata Italija, a europsko tiskarsko središte postaje Venecija.

Na našem je tlu prvu tiskaru (glagoljsku) osnovao u Senju Blaž Baromić, rodom iz Vrbnika na otoku Krku, a on je i autor prvoga tipografskog znaka u povijesti hrvatskoga tiskarstva. Tiskara je radila od 7. kolovoza 1494. do 1508. godine, a nalazila se uza zvonik senjske katedrale, u »hiži« arhidakona Silvestra Bedričića, vlasnika tiskare.

I grad Rijeka imao je tu rijetku sreću da je u njemu biskup Šimun Kožičić iz zadarske plemićke obitelji Benja u riječkom Starom gradu, »v hižah prebivanja«, osnovao jednu od hrvatskih glagoljskih tiskara i vlastitim novcem u nepunih šest mjeseci (od 15. prosinca 1530. do 27. svibnja 1531) tiskao šest glagoljskih knjiga, inkunabula, iz prvih razdoblja tiskarstva. Među njima ističe se *Misal hruacki* (1531) i prvo povijesno djelo, *Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov* (1531).

Gutenbergovo je otkriće, kao rijetko koje u povijesti čovječanstva, naišlo na veliku pomoć, odobravanje i opće oduševljenje humanista, kneževa, crkve, građanstva i sveučilišta, jer su svi bili svjesni njegova velikog značenja.

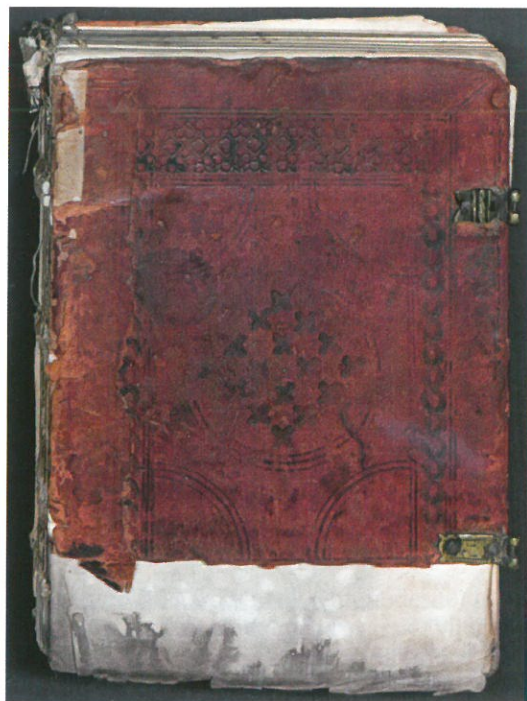
U svojim je počecima tiskarstvo bilo tehnički izum usmjeren u prvom redu na umnažanje knjiga, odnosno informacija i poruka, a raznovrsnost i široka dostupnost umnožene riječi bila su važna pokretačka svojstva Gutenbergova

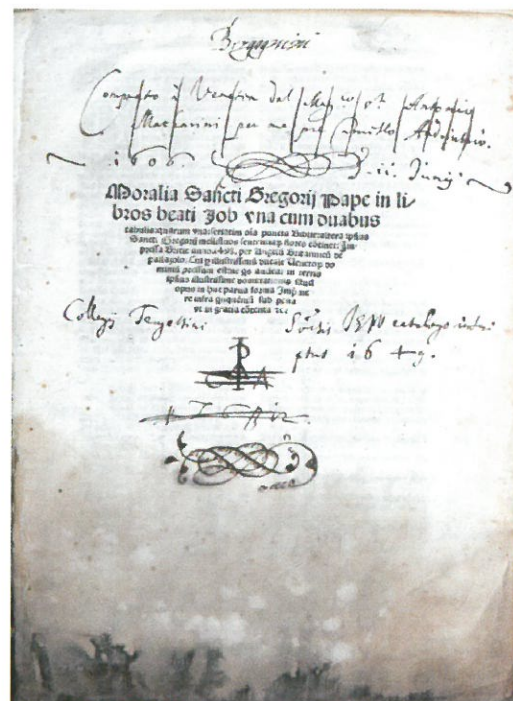
Valerius Maximus. Valerius Maximus cum commento Oliuerii Arzignanensis Vicentini. Venetiis, 1494.

Pius II, papa. Pii II pontificis maximi ... familiares epistole ad diuersos in quadruplici vite eius statu transmissae ... finiunt. Norimberga, 1486.

Gregorius I, papa. *Moralia Sancti Gregorij pape in libros beati Job vna cum duabus tabulis quarum vna seriatim omnia puncta Bible altera ipsius Sancti Gregorij mellifluos sententiarum flores cont.* Brixie, 1498.

Gregorius I, papa. *Moralia Sancti Gregorij pape in libros.* Brixie, 1498.

izuma. Serijsko umnažanje knjiga vrtoglavo je ubrzalo razvoj naobrazbe, akumulaciju i širenje svih znanja i umijeća zapadnoeuropske civilizacije.

Oblikovanje knjiga temeljilo se na tradiciji i pravilima koja su razvili i usavršili samostanski pisci knjiga i iluminatori. Mnogi su tiskari inkunabula bili vrhunski obrazovani znanstvenici. Tiskarsko umijeće nazivalo se katkad i *crna umjetnost* (*Schwarze Kunst – crna magija*), što ga povezuje s magijom, ali to nije tek paralelizam u nazivu, nego tiskarstvo sadrži oblike znanja koji ga povezuju s naslijeđem iz antike i još starijih kultura i civilizacija. Tiskarski znak (*Signum, Enseigne, Segno, Marque, Marca Zeichen*) *botege* (*officine tj. radionice*) upotrebljavao se već u najranijim knjigama. Međutim, on nije kulturološka novost, jer poznajemo bogatstvo srednjovjekovnih simbola. Tiskari su dobro poznavali znakove svih obrtničkih *botege* u svojoj sredini i u susjednim gradovima. Generacija tiskara, Gutenbergovih suvremenika, u svoje tiskarske znakove uključivala je simbole svjetla, prosvijećenosti, uma, napretka, milosrdnosti i požrtvornosti, vjere i nade. Mnogi su najraniji tiskarski znakovi bili »posuđeni« kršćanski simboli i različite inačice Kristova znaka (križ, krug, zvijezda, pastirski štap). U razdoblju inkunabula, u svim djelatnostima knjigotvorstva, simbol Logosa i Krista bio je često upotrebljavan *signum* (znak), ali ne samo zato što je kršćanstvo duboko prožimalo sve oblike života nego ponajprije zbog činjenice da je knjiga, još davno prije izuma tiska, bila mnogo više od pohraništa znanja, mudrosti i vjere – bila je *od Boga*, jednako kao i slovo – znak i simbol Božje riječi, Božjeg bića (Riječ – *Logos* otjelovila se u Kristu, drugoj Božanskoj osobi). U samom pojmu knjige, njezinu smislu i cilju, nalazimo sažetak Ivanova evanđelja:

*U početku bijaše Riječ
i Riječ bijaše u Boga
i Riječ bijaše Bog.*

Riječi sv. Ivana apostola (*Theologos*) kao da su napisane za promidžbu tiskarstva, što je razlog da su ga tiskari u mnogim gradovima odabrali za svojega zaštitnika.

O inkunabulama i brojnim drugim pitanjima vezanima uz tehniku tiskanja, o razvoju tiskarske tehnike i slova, tiskarima, uvezu, ilustracijama i kulturnim posljedicama pojave tiskane knjige postoji opsežna znanstvena literatura, a znanost koja proučava inkunabule naziva se *inkunabulistika*. Jedan je od njezinih važnijih zadataka sastavljanje popisa inkunabula koje se čuvaju u nekoj knjižnici, gradu ili državi i sastavljanje općeg popisa svih inkunabula koje su tiskane u Europi. Godine 1904. pokrenuta je međunarodna akcija izrade popisa svih tiskanih knjiga (inkunabula) iz 15. stoljeća, ali taj projekt, zbog brojnih poteškoća na koje je nailazio, ni do danas nije dovršen.

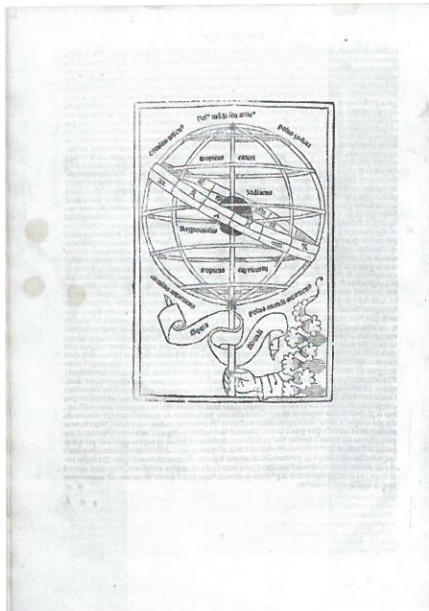
Proučavanjem inkunabula najlakše se može rekonstruirati znanstvena, literarna i kulturna klima neke sredine, kao i njezine intelektualne preokupacije. Iznimne važnosti tih prvih rukopisa bili su svjesni i prvi stručnjaci koji su ih proučavali u 17. i 18. stoljeću, a te su najstarije tiskane knjige dobile i svoje posebno ime. Nijemac Bernhard von Mallinckrodt prvi je za njih upotrijebio naziv inkunabula (lat. *incunabula – počeci; začetak*, od *cunae: kolijevka*), a Francuz Philippe Labbé 1653. tim je nazivom označio knjige tiskane do kraja 1500. godine. U hrvatskom jeziku uz naziv *inkunabula* upotrebljava se i naziv *prvotisak* (*editio princeps*).

Proučavanje inkunabula tiskanih na našem području započelo je u 19. stoljeću. Proučavali su ih Ivan Kukuljević Sakcinski, Vatroslav Jagić, Ivan Milčetić, a u novije vrijeme Josip Badalić, Šime Jurić, Zvonimir Kulundžić, Vjekoslav Štefanić i mnogi drugi, posvećujući posebnu pozornost proučavanju glagoljskih inkunabula na hrvatskom tlu i onima tiskanima u Veneciji.

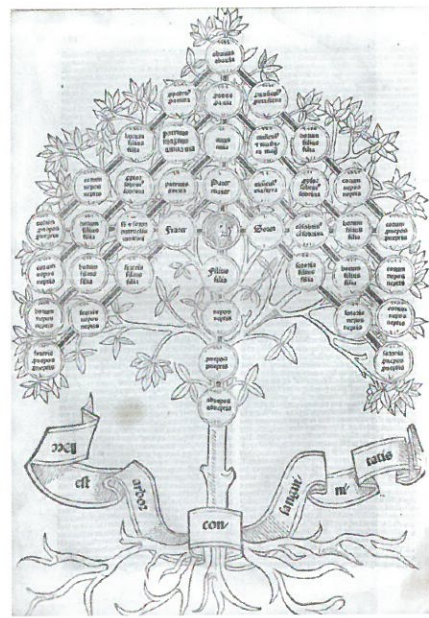
Važno je naglasiti da su Hrvati prvi i jedini neromanski narod na području Mediterana koji je svoju knjigu objavio vlastitim pismom, glagoljicom – Jeronimovim pismom, ka-

Wernerus de Sancto Blasio. Libri deflorationum siue excerptionum ex melliflua diuersorum patrum, Basiliae, 1494.

Sacrobosco, Giovanni di. Sphera mundi cum tribus commentis nuper editis verum. Cicchi Esculani Francisci Capuani de Manfredonia Iacobi Fabri Stapulensis. Venetiis, 1499.

Isidorus, Hispalensis. Isidorus ethimologiarum idem de summo bono. Venetijs, 1493.

ko su glagoljicu zvali talijanski humanisti. Pojava tiskarstva zatekla je hrvatsku uglatu glagoljicu kao potpuno doraden sustav i zrelu formu, odnosno *signum* (znak) isključivo hrvatskoga geopolitičkog i kulturnog prostora.

Ivan Kukuljević Sakcinski, utemeljitelj hrvatske bibliografije i prvi naš sabirač inkunabula, sastavljajući katalog svoje znamenite knjižnice (1867), izdvojio je i posebno opisao upravo inkunabule. U prvoj polovici 20. stoljeća objavljuju se katalogi inkunabula, ali ne obuhvatni. Opći popis inkunabula Hrvatska je dobila 1952. godine katalogom *Inkunabule u Narodnoj Republici Hrvatskoj* Josipa Badalića, koji je ostao najopsežniji rad na području evidentiranja i registriranja inkunabula na području Hrvatske.

Inkunabule su u tom katalogu numerirane i popisane abecednim redom, a uz svaku se nalazi popis ustanova u kojima su evidentirane.

Prva hrvatska inkunabula, *Misal po zakonu rimskoga dvora*, tiskana je 22. veljače 1483. godine, ali još uvijek traju prijepori o mjestu njezina tiskanja (Venecija ili Kosinj u Lici). Ta je knjiga, osim što je prva tiskana knjiga na hrvatskom jeziku, ujedno i najstarija u Južnih Slavena uopće.

Datum dovršenja tiskanja *Prvotiska*, 22. veljače, Hrvatski je sabor 2019. godine, na prijedlog Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, proglasio *Danom hrvatske glagoljice i glagoljaštva*.

Originalne primjerke *Prvotiska* posjeduju samostanske knjižnice na Košljunu i u Glavotoku na otoku Krku, Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu i Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

Sveučilišna knjižnica Rijeka ne posjeduje originalni primjerak *Prvotiska*, ali u *Zbirci stare i vrijedne građe* čuva dvadeset i jedan naslov inkunabula, uvezan u šesnaest svezaka. Njih je tijekom 2020. godine knjižnica digitalizirala, kako bi fizičke primjerke sačuvala od propadanja. Sada se nalaze u otvorenom pristupu, dostupni svoj zainteresiranoj javnosti.

Sve inkunabule u fondu knjižnice tiskane su na latinskom jeziku u nekom od najznačajnijih europskih on-

dobnih središta tiskarstva, većinom u Italiji i Njemačkoj. U Veneciji ih je tiskano jedanaest, u Brescii dvije i u Cremoni jedna. Iz njemačkih tiskara dva su izdanja iz Nürnberga te po jedno iz tiskara u Kölnu, Hagenau i Leipzigu. Jedna inkunabula tiskana je u Lyonu i jedna u Baselu. Najstarija inkunabula u zbirci, *Legenda aurea sanctorum sive Historia Lombardica*, tiskana je 1476. godine u Nürnbergu. *Legenda aurea* ili *Zlatna legenda* iz 13. stoljeća kompilacija je života svetaca i u ono je vrijeme postala srednjovjekovni bestseller.

Za deset inkunabula sa sigurnošću je potvrđeno da su pripadale knjižnici isusovačkoga kolegija u Rijeci, jer na naslovnom listu ili nad tekstem imaju rukopisni ekslibris kolegijske knjižnice i njihov je sadržaj reprezentativan za knjižnicu isusovačkog obrazovnog sustava. To su komentari Aristotelovih spisa ondašnjih suvremenih autora Friedricha Sunzela i Pierrea Tartareta (tri naslova), zatim po jedno djelo iz astronomije (Giovanni di Sacrobosco), kanonskog prava (papa Grgur IX.), talijanske književnosti na latinskom jeziku (Francesco Petrarca), latinske književnosti (Ambrosius Theodosius Macrobius), povijesti starog vijeka (Diodorus Siculus), hagiografije (Jacobus de Voragine) i komentari Knjige o Jobu (papa Grgur I.).

U zbirci inkunabula nalazi se i jedan svezak iz donacije osobne knjižnice riječkog patricija Giulijsa de Benzonija (*Pii II pontificis maximi ... familiares epistole ad diuersos in quadruplici vite eius statu transmissae ... finiunt*). Na inkunabuli *Libri deflorationum siue excerptionum ex melliflua diuersorum partum...* iz 1494. godine nalazi se tiskani ekslibris Johanna Hoefela.

Za preostalih devet inkunabula ne može se – prema ekslibrisu (rukopisnom ili tiskanom) – utvrditi prethodnog vlasnika, ali je njihov sadržaj u skladu sa sadržajem inkunabula iz knjižnice isusovačkoga kolegija, koje su pisane na latinskom jeziku, na kojem se i odvijala kolegijaska nastava.

Digitalizirane inkunabule iz fonda Sveučilišne knjižnice Rijeka mogu se pretražiti u biltenu na web adresi: <https://libraries.uniri.hr/bib/70/> ■

Broj 3 Godište XXI/ 2021. Cijena 30,00 kn

HRVATSKA REVIJA

ČASOPIS MATICE HRVATSKE

Tema broja:
Judita – o petstotoj obljetnici...

Mladen Parlov, Ana Šimić,
Joško Belamarić, Dean
Slavić, Marinko Krmpotić,
Dimitrije Popović, Hana
Breko Kustura

Stjepan Damjanović
NOVO O HRVATSKOM
LEKSIKOGRAFU STOLJEĆA

Orieta Lubiana
DIGITALIZIRANE INKUNABULE
IZ ZBIRKE STARE I RIJETKE
GRAĐE SVEUČILIŠNE KNJIŽNICE
RIJEKA

Mladen Klemenčić
JUŽNI TIROL – TALIJANSKI ILI
AUSTRIJSKI?